

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена аналізу соціально-економічних деформацій, які є результатом функціонування тіньової економіки. Наведено огляд основних заходів для зниження рівня тінізації.

Статья посвящена анализу социально-экономических деформаций, которые являются результатом функционирования теневой экономики. Приведен обзор основных мер для снижения уровня тенизации.

This article is devoted to analyse to the economic and social deformations, which are arising in consequence of existing shadow economy. An overview of the main measures to reduce to shadow economy is adduced.

Ключові слова: тіньова економіка, детинізація, корупція.

Тіньова економіка виступає як загроза економічної безпеки держави, негативно впливає на розвиток народного господарства.

Основними наслідками розвитку тіньової економіки стали розвал економіки, руйнування господарських взаємозв'язків, спад виробництва, зростання економічної злочинності. У соціальній сфері тіньова економіка призвела до різкої диференціації, розшарування суспільства на бідних та багатих, які втратили моральні орієнтири; до орієнтації значної частини суспільства, в тому числі інтелігенції, на отримання доходу будь-якими засобами.

Негативні наслідки тіньової та кримінальної економічної діяльності проявляються у різноманітних соціально-економічних деформаціях [1].

1. Деформація податкової сфери знаходить прояв у впливі на розподіл податкового навантаження і, як наслідок, у скороченні бюджетних видатків та деформації її структури.

Сучасна податкова система негативно впливає на створення одного з основних елементів функціонування підприємств – прибутковості. Результатом непродуманої податкової політики є збільшення неплатежів, зростання оподаткування доходів законослухняних громадян, періодичні затримки із заробітною платнею. Однак при цьому зростає диференціація доходів та рівня життя між керівними структурами, адміністрацією підприємств та їхніми робітниками [2].

Нерівномірне податкове навантаження на різні сектори економіки створює стимули для перерозподілу ресурсів у спекулятивний сектор. Здійснювати державне регулювання фінансового та торговельного секторів відносно важче, ніж реального сектора економіку.

2. Деформація бюджетної сфери проявляється в скороченні витрат Державного бюджету та деформації його структури.

3. Вплив на ефективність макроекономічної політики проявляється першочергово у зростанні помилок макроекономічного регулювання, внаслідок неможливості контролю над виконанням макроекономічних рішень і наявності «темної матерії» в економіці, яка робить неможливою точну оцінку масштабів

економічної діяльності в державі.

4. Вплив на інвестиційний процес – один з найзначніших результатів впливу тіньової економічної діяльності на економічний розвиток. Високий рівень тінізації економіки зменшує міжнародну довіру до країни зі сторони інвесторів.

5. Вплив на стан природного середовища, оскільки злочинні організації наносять серйозну екологічну шкоду.

Сучасне браконьєрство зростає значними темпами і є серйозною загрозою національній безпеці України. Наприклад, в 1966 р. в Україні було затримано 15 тис. рибних браконьєрів, в 1975 р. – 30 тис., а в 2007 р. – вже 96,6 тис. рибних браконьєрів [3]. Зростання кількості браконьєрів пов'язане з низькою ймовірністю їх покарання. Так, зокрема, з 9500 затриманих в 2006 р. браконьєрів тільки 3 були притягнені до кримінальної відповідальності, а сума штрафів у середньому на одного браконьєра становила всього 28 гривень.

Значного поширення в Україні набула незаконна вирубка лісів. У цілому лісогосподарськими підприємствами Держкомлісгоспу в 2009 році до правоохоронних органів передано 797 справ за фактами незаконної вирубки лісу, внаслідок якої державі завдано шкоди на суму 15,6 млн. грн., у I кварталі 2010 року – 177 справ на 8 млн. грн. [4].

6. Вплив на становлення ринків.

Яскравим прикладом тінізації ринків в Україні є ринок нерухомості, на якому відбувається значне приховування масштабів операцій, доходів, пов'язаних із купівлею-продажем нерухомості, робота фірм та окремих агентів за відсутності ліцензій. Сьогодні ринок знаходиться в тіні через істотне податкове навантаження на продавців і покупців. Учасники ринку намагаються оптимізувати витрати через необхідність платити податки і зменшують суму угоди. Для боротьби із ситуацією, що склалась на ринку нерухомості, було прийнято Закон про протидію відмиванню доходів, отриманих від незаконних видів діяльності [5]. Однак при набутті чинності Закону ситуація на ринку залишиться без змін, оскільки залишається проблема податків. Основною новацією Закону відповідно до останньої його редакції від 20.08.2010 є те, що для всіх угод з нерухомістю, починаючи від 400 000 грн., має перевірятись джерело коштів покупця. Це нововведення є корисним з точки зору підйому економіки, оскільки частина коштів може вийти з тіні. Сприятиме виходу коштів також та обставина, що всі ріелтори повинні будуть ставати на облік і тим самим частина непрофесіоналів відсіється [6].

7. Вплив на ефективність функціонування держави. В основному негативний вплив тіньової економіки на ефективність роботи держави проявляється в посиленні корумпованості всіх функціональних підсистем державного апарату.

Корупція була та залишається однією з найбільших перешкод на шляху реформування економіки України. В Указі Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» боротьба з корупцією вказана як одна із

стратегічних цілей, пріоритетів та завдань національної політики держави [7].

За оцінками міжнародної організації «Transparency International» в Україні спостерігається погіршення ситуації з корупцією. За індексом сприйняття корупції (ІСК), який вимірює рівні сприйняття корупції в державному секторі та ґрунтується на опитуванні серед експертів та в ділових колах, по шкалі від 0 до 10 балів, Україна одержала у 2008 році 2,5 бали, посівши таким чином серед 180 досліджуваних країн «почесне» 134 місце [8]. Всупереч безлічі заходів щодо подолання корупції, діяльності міжнародних програм боротьби з корупцією, Україна невпинно наближається до «самісінького дна». Адже згідно з даними, опублікованими Transparency International у 2007 році, Україна посідала 118 місце з ІСК у 2,7 бала [5]. У 2006 серед 163 країн – 99 місце з ІСК у 2,8 бала [10].

Для зниження рівня тінізації економіки потрібно проводити комплексні дії щодо оздоровлення економіки та державного апарату, враховуючи три основні групи чинників, що впливають на розвиток тіньової економіки:

- ❖ економічного характеру (рівень оподаткування, висока інфляція тощо);
- ❖ соціального характеру (високий рівень безробіття, низький життєвий рівень, різка диференціація в прибутках);
- ❖ правового характеру (недосконалість законодавства, недостатня підготовка працівників правоохоронних органів до діяльності в нових економічних умовах, низький рівень правової свідомості і правової культури населення).

Досвід країн показує, що при виборі стратегії протидії тіньовій економіці ефективнішими є методи непрямого характеру (удосконалення податкового та трудового законодавства, системи соціального захисту, підготовки та перепідготовки кадрів) порівняно з адміністративними заходами (заборони, посилення покарань, ліцензії, договори) [11].

В Україні питання детінізації економіки перебуває на постійному контролі усіх гілок влади, свідченням чого є прийняті нормативні акти, присвячені боротьбі з тіньовою економікою.

Ще у 1995 році було прийнято Закон України «Про боротьбу з корупцією» [12]. У Законі подано визначення поняття корупції та корупційних діянь, наведено перелік суб'єктів корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних із корупцією тощо.

Для вдосконалення правових та організаційних засад запобігання і протидії корупції Указом Президента України від 11 вересня 2006 року було схвалено Концепцію подолання корупції в Україні «На Шляху до доброчесності». Концепція включає перелік заходів, які потрібно здійснити для забезпечення доброчесності в органах виконавчої та судової влади, виборних органах.

Значну роль у подоланні корупції відіграє реалізація національної антикорупційної стратегії та інституційного забезпечення цілісної антикорупційної політики, яка була прийнята рішенням Ради національної

безпеки й оборони України та введена в дію Указом Президента від 5 травня 2008 року [13]. В рішенні вказано на необхідності розгляду та прийняття проектів законів «Про відповідальність юридичних і фізичних осіб за вчинення корупційних правопорушень», «Про засади запобігання та протидії корупції в Україні», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відповідальності за корупційні правопорушення», «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України».

З метою покращення ситуації у сфері боротьби з корупцією в Україні, здійснення реальних кроків для повернення довіри громадян до влади, суттєвого покращення інвестиційного клімату відповідно до Указу Президента України від 26 лютого 2010 року було створено Національний антикорупційний комітет при Президентові України [14].

Окрім законодавчих актів, спрямованих на боротьбу з тіньовою економікою, значною мірою успіх країни у подоланні проявів тіньової економіки пов'язаний із податковою політикою, яку проводить держава.

Ухилення від податків – загальне і надто розповсюджене явище, яке виникло одночасно із самою системою оподаткування. Це явище існує у всіх державах, незалежно від стану їх економіки, і відрізняється лише обсягом та структурою. В Україні поширення цього явища значною мірою обумовлене некритичним сприйняттям іноземного податкового законодавства. Саме це спричинило неймовірно ускладнену систему оподаткування в нашій країні. Невиправдану є й поширена орієнтація на розміри податків в розвинених західних державах, оскільки порівнювати умови та масштаби економічної діяльності не є доцільним.

На початку 2009 року було зменшено податок на прибуток у Великій Британії, Франції, Німеччині. На жаль, Україна не наслідує світовий досвід та самостійно намагається розв'язати проблеми оподаткування в часи кризи [3].

За даними останніх досліджень Світового банку і Міжнародної фінансової корпорації, за рівнем оподаткування Україна посідає 181 місце серед 183 країн світу [16]. Нижче України знаходяться тільки Венесуела та Білорусь. При оцінюванні рівня оподаткування розглядалися податки та обов'язкові відрахування, які повинні сплачувати або утримувати у відповідному році середньостатистична компанія, а також оцінюється адміністративне навантаження, пов'язане зі сплатою податків. Відповідно до діючого законодавства середній українській компанії потрібно сплатити 147 податків, що займає в них 736 годин (або більше 30 діб). Загальна податкова ставка в Україні становить 58,7% при тому, що середній світовий показник складає приблизно 40%. Серед країн ЄС найбільші податкові ставки в Італії – 68,4%, Франції – 65,8%, Бельгії – 57,5% [17]. Але при цьому в країнах ЄС значно менший рівень тінізації економіки, ніж в Україні.

Україна також посідає 5 місце в світі за розміром податків та виплат на заробітну платню (у % від прибутку) – 43,1%, що є причиною видавання

зарплат «у конвертах».

Саме високі податкові ставки змушують підприємців вчиняти податкові правопорушення. У [18] виділяють такі типові їх форми:

- ❖ приховування об'єкта оподаткування;
- ❖ фальсифікація обліку;
- ❖ маскування дійсних ситуацій іншими, фіктивними юридичними ситуаціями;
- ❖ ненавмисні правопорушення.

Врегулювати ситуацію з податками в Україні покликаний новий Податковий кодекс. Необхідність зміни чинного податкового законодавства диктується його крайньою недосконалістю, що виражається, зокрема, у відсутності єдиної законодавчої і нормативної бази оподаткування, чималій кількості нормативних документів та невідповідності законів і підзаконних актів. Крім того, положення нормативно-правових актів, що визначають порядок оподаткування з конкретного виду податку, не завжди узгоджуються з положеннями інших нормативно-правових актів, що призводить до наявності колізійних норм і, як наслідок, – до виникнення суперечок між суб'єктами податкових правовідносин [19].

Новим Податковим кодексом передбачається скорочення списку видів діяльності, за якими дозволено використовувати спрощену систему оподаткування, на 16 позицій, і більшості підприємців доведеться закритися або переходити на загальний режим оподаткування. Однак дане положення не враховує того факту, що дрібний і середній бізнес платить не тільки офіційний, а й корупційний податок значній кількості чиновників середньої та нижньої ланок [20].

Розглянуті дії влади щодо зменшення рівня тінізації економіки не є достатніми для подолання цього явища. Невирішеними залишається декілька завдань:

1. Оптимізація структури української економіки.
2. Визнання малого та середнього бізнесу пріоритетним напрямком розвитку української економіки.
3. Модернізація соціальних стандартів.
4. Жорсткий контроль за виконанням чинного законодавства.
5. Судова реформа.

Вирішення цих питань дозволить змінити ставлення населення до тіньової економіки та дозволить владі значно знизити її обсяги.

Список використаних джерел:

1. Бекряшев А.К. Теневая экономика и экономическая преступность / А.К. Бекряшев, И.П. Белозеров : Электронный учебник. – 2000.
2. Коваленко С.О. Методологічні основи легалізації тіньової економіки в Україні / С.О. Коваленко. – К. : Знання, 1999. – 258 с.
3. Анализ браконьерства в Украине [Електроний ресурс].– Режим доступа : <http://ecoethics.ru/analiz-brakonierstva-v-ukraine>.
4. Білозір: під Києвом незаконно вирубано лісу на 8 млн. грн. [Електроний ресурс].– Режим

доступа : <http://www.unian.net/ukr/news/news-393370.html>.

5. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 20 серпня 2010 р. №249-15 / Відомості Верховної Ради України.- 2003. – №1.- Ст. 2.

6. Рынок недвижимости может уйти в тень [Електроний ресурс].- Режим доступа : http://vukraine.com.ua/news/rynok_nedvizhimosti_mozhet_uyti_v_ten.

7. Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» від 12 лютого 2007 р. № 105/2007. [Електроний ресурс].- Режим доступа : <http://www.president.gov.ua/documents/5728.html>

8. Global Corruption Report 2009 Corruption and the private sector [Електроний ресурс].- Режим доступа : <http://www.transparency.org/content/download/46187/739801>.

9. Global Corruption Report 2008 Corruption in the water sector [Електроний ресурс].- Режим доступа : <http://www.transparency.org/content/download/32994/505946>

10. Global Corruption Report 2008 Corruption in judicial systems [Електроний ресурс].- Режим доступа : http://www.transparency.org/content/download/19093/263155_11

11. Варналій З.С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації /З.С. Варналій, А.Я. Гончарук, Я.А. Жаліло, В.І. Жук, Т.Т. Ковальчук.- Національний ін-т стратегічних досліджень [под ред. З.С. Варналія]. – К. : НІСД, 2006. – 576 с.

12. Закон України «Про боротьбу з корупцією» [Електроний ресурс].- Режим доступа : <http://www.rada.kiev.ua/>.

13. Закон України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» [Електроний ресурс].- Режим доступа : <http://www.rada.kiev.ua/>.

14. Указ Президента України «Про утворення Національного антикорупційного комітету» від 26 лютого 2010 р. № 275/2010.

15. Вінничук І.С. Моделювання впливу рівня оподаткування на обсяги тіньової економіки / І.С. Вінничука // Праці V-ої Міжнародної школи-семінару [„Теорія прийняття рішень“], (27 вересня – 1 жовтня 2010 року). – Ужгород : УжНУ, 2010. – С. 38.

16. [Електроний ресурс].- Режим доступа : <http://russian.doingbusiness.org/Rankings>

17. [Електроний ресурс].- Режим доступа : <http://russian.doingbusiness.org/Data/ExploreTopics/paying-taxes>

18. Знаменський Г.П., Класифікація проявів тіньової господарської діяльності / Г.П. Знаменський, А.Є. Горпиненко, О.В. Тітова, С.А. Кузьміна // Детенизация экономики: опыт экономико-правового и экономико-математического исследования: Сб. науч. тр. / НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк : Юго-Восток, 2000. – 250 с.

19. Кондрашов О.М. Податковий кодекс — основа реформ у законодавстві / О.М. Кондрашов [Електроний ресурс].- Режим доступа : <http://www.dtk.com.ua/show/1bid04619.html>.

20. Антипрезидентський податковий кодекс? [Електроний ресурс].- Режим доступа : <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/10/22/253286/>